

Bezpieczeństwo jako wartość edukacyjna i badawcza

Bezpieczeństwo jako dziedzina wiedzy obejmuje szeroki zakres problemów, których nie da się zamknąć w jeden niezmienny schemat. Jest wartością, której znaczenie docenia codziennie każdy człowiek i całe społeczeństwo. Jest obiektem starań, troski i dążeń, pragnień i zabiegów ludzi. Potrzeba bezpieczeństwa należy do najważniejszych, najbardziej podstawowych potrzeb psychicznych. Niezaspokojenie jej powoduje nie tylko doraźne przeżycia lękowe, może też prowadzić do trwałych zaburzeń w funkcjonowaniu układu nerwowego. Taką swoistą szansą, którą należy wykorzystać w kształtowaniu poczucia bezpieczeństwa, jest edukacja. Stanowi ona jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa człowieka – wpływa na jego postawy, wartości, wiadomości i umiejętności niezbędne w zapobieganiu, radzeniu sobie w sytuacjach zagrożeń i usuwaniu ich skutków. Jednym z istotnych obszarów w edukacji jest jej ciągłość. Zasadność tego stwierdzenia w sposób komplementarny wyraził w swoim raporcie J. Delors: „Uczyć się, aby wiedzieć. Uczyć się, aby działać. Uczyć się, aby żyć wspólnie. Uczyć się, aby być”¹.

W nowocześnie pojmowanej edukacji dla bezpieczeństwa szczególnie istotne jest to, by dorośli, młodzież i dzieci mogli bardziej rozwijać swoją osobowość i przygotowywać się do dorosłego i obywatelskiego życia. Nieprzypadkowo też współczesne problemy edukacji dla bezpieczeństwa pozostają w ścisłym związku z refleksją badawczą nad człowiekiem i jego funkcjonowaniem w społeczeństwie.

Traktując bezpieczeństwo jako istotną wartość edukacyjną i badawczą, w niniejszym rozdziale zostały przedstawione: istota pojęcia „edukacja dla bezpieczeństwa”, jej przedmiot oraz zadania. Ważne miejsce zajmuje kwestia podstawowych kategorii w edukacji dla bezpieczeństwa. Zakres tej problematyki scharakteryzowano także w dokumentach i raportach Unii Europejskiej, Klubu Rzymskiego czy też Komitetu PAN. Ostatnia część rozdziału zawiera treści dotyczące bezpieczeństwa i edukacji dla bezpieczeństwa w analizie metodologicznej.

¹ *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO. Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa, Warszawa 1998, s. 85–98.

1. Pojęcie, przedmiot i zadania edukacji dla bezpieczeństwa

Edukacja to proces zdobywania wiedzy, na który składa się zarówno wychowanie, jak i kształcenie, które powiększa stan wiedzy danej osoby oraz rozwija określone cechy i umiejętności. Należy również zwrócić uwagę, że „edukacja to ogół procesów, których celem jest zmienianie ludzi, stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych”².

Edukacja dla bezpieczeństwa jest nierozdzielnie związana z systemem bezpieczeństwa narodowego. Najważniejszą funkcją każdego państwa demokratycznego jest zapewnienie bezpieczeństwa narodowego państwu jako instytucji, a zwłaszcza bezpieczeństwa obywateli. Pojęcie „edukacja dla bezpieczeństwa” jest naturalną konsekwencją stale poszerzającego się zakresu treściowego takich terminów, jak „przysposobienie wojskowe”, „edukacja obronna” i „wychowanie obronne”. W przeszłości przygotowanie wojskowe i obronne wiązano głównie z zapewnieniem możliwości przeciwstawienia się zagrożeniom zewnętrznym. Współcześnie natomiast chodzi przede wszystkim o kształtowanie zdolności państw i społeczeństw do radzenia sobie także z wieloma innymi zagrożeniami, wywierającymi wpływ na poziom (stan, jakość) bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego³.

W literaturze pedagogicznej edukację obronną definiowano jako przygotowanie społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem systemu kształcenia młodzieży szkolnej i akademickiej, do wypełniania zadań humanitarnych w celu minimalizowania następstw i likwidacji skutków awarii, katastrof, klęsk żywiołowych w czasie pokoju, a także czynników rażenia podczas działań wojennych⁴.

Pojęcie „edukacja dla bezpieczeństwa” pojawiło się w procesie badań nad systemem bezpieczeństwa RP, prowadzonych w Akademii Obrony Narodowej w latach 1993–1995⁵, chociaż – rzecz jasna – nie jest to pojęcie określające nieznane dotąd zakresy edukacyjnej działalności szkoły, bowiem kształcenie obronne młodzieży zawsze uznawano za jeden z priorytetowych celów państwa. W tych latach nastąpiły istotne zmiany w interpretowaniu tradycyjnie ujmowanej edukacji obronnej społeczeństwa, co sprawiło, że możliwe stało się zastąpienie jej terminem „edukacja dla bezpieczeństwa”. Określenie to posiada bardzo rozległy zakres treściowy, bowiem wiąże się z wychowaniem patriotycznym, obywatelskim, moralnym i obronnym. Jako składnik wychowania

² S. Zalewski, *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, Warszawa 2001, s. 41.

³ R. Jakubczak, J. Flis, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, Warszawa 2006, s. 428.

⁴ T. Siuda, K. Zaczek-Zaczyński, *Edukacja obronna*, [w:] R. Stępień (red), *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999, s. 98–99.

⁵ Zob. np. R. Stępień (red), *Edukacja dla bezpieczeństwa*, materiały z konferencji naukowej 23–24 maja 1994 r., Warszawa 1994; E. Jeziński, W. Magoń (red.), *Edukacja obronna w systemie bezpieczeństwa Polski*, Bydgoszcz 1997; J. Kardas, *Edukacja obronna w Polsce*, Warszawa 1999.

w ogóle ma ukierunkowywać i scalać te wysiłki edukacyjne, które sprzyjają kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych. Edukacja dla bezpieczeństwa powiązana jest szczególnie z: polityką, systemem oświaty, państwem, władzą i całym systemem jej sprawowania, a jej zagadnienia ważne są zarówno dla całego społeczeństwa, jak i dla poszczególnych jednostek⁶.

Edukacja dla bezpieczeństwa – w tym intencjonalnym oddziaływaniu i przechodzeniu, które kształtuje osobowość człowieka kulturalnego – podkreśla wagę troski o trwanie, przetrwanie i doskonalenie życia, odpowiedzialność za jego realizację i prolongowanie. Jest także jednym z komponentów wychowania oraz przygotowania do pracy i życia we współczesnych warunkach. W konsekwencji Ministerstwo Edukacji Narodowej przyjęło formułę edukacji dla bezpieczeństwa jako obowiązkowego w systemie oświaty obszaru nauczania. Zgodnie z przepisami prawa oświatowego dyrektor szkoły, tworząc szkolny zestaw programów nauczania i program wychowawczy, jest zobowiązany do realizowania zadań z dziedziny edukacji dla bezpieczeństwa, stosownie do obowiązujących podstaw programowych kształcenia ogólnego, a także odpowiednio do danego środowiska, w jakim uczeń się wychowuje, z uwzględnieniem lokalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa⁷.

Obszar znaczeniowy edukacji dla bezpieczeństwa odwołuje się do wartości ogólnoludzkich, uniwersalnych, humanistycznych. Zalicza się do nich m.in.: wolność, odpowiedzialność, godność, podmiotowość, humanizm, pluralizm, rozwój, szczerłość, uczciwość, sprawiedliwość, autonomię, samostanowienie, odpowiedzialność każdego za siebie i innych oraz upominanie się o nią. W wychowaniu i kształceniu istotne są też takie wartości, jak: tolerancja, poszanowanie odmiennych opinii, miłość bliźniego, przeciwstawianie się egoizmowi i konsumpcyjnemu stosunkowi do życia, niezależność działania⁸.

Według definicji zaproponowanej przez B. Rudnickiego przez edukację dla bezpieczeństwa można rozumieć: „ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojętą oświatę, zmierzających do przygotowania młodzieży i dorosłych do działania w sytuacjach zagrażających egzystencji ludzi i narodu oraz funkcjonowaniu państwa”⁹.

Koncentrując się na ostatecznym zdefiniowaniu pojęcia „edukacja dla bezpieczeństwa”, można – za R. Stępiem – stwierdzić, że jest to: „określony system dydaktyczno-wychowawczej działalności rodziny, szkoły, wojska, środków masowego przekazu,

⁶ Zob. R. Stępień (red), *Współczesne zagadnienia...*, s. 9–11.

⁷ *Ibidem*, s. 35.

⁸ W. Puślecki, *Kształcenie upodmiotowiające ucznia*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 1997, nr 11, s. 72.

⁹ B. Rudnicki, *Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja*, [w:] R. Stępień (red.), *Edukacja dla...*, s. 62.

organizacji młodzieżowych i stowarzyszeń, zakładów pracy oraz instytucji państwowych i samorządowych, ukierunkowanej na kształtowanie systemu wartości, upowszechnianie wiadomości i kształtowanie umiejętności ważnych dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego¹⁰. Rozumienie edukacji dla bezpieczeństwa ma wymiar wielopłaszczyznowy, wielowątkowy i interdyscyplinarny. W ujęciu podmiotowym dotyczy w zasadzie trzech zasadniczych aspektów¹¹:

- bezpieczeństwa człowieka (jednostki), wyposażonego w charakterystyczny dla niego system wartości i norm społecznych, które dotyczą także jego imperatywów, związanych z bezpieczeństwem indywidualnym,
- bezpieczeństwa grupy ludzi, która chce czuć się bezpieczna w różnych sytuacjach społecznych (interpersonalnych),
- bezpieczeństwa sformalizowanych pod względem prawnym struktur państwowych i międzynarodowych, takich jak: gmina, powiat, województwo, państwo czy grupa państw, które ze względu na swój zasięg terytorialny stanowią odpowiednio o bezpieczeństwie lokalnym, narodowym i międzynarodowym.

Edukacja dla bezpieczeństwa jest więc częścią edukacji narodowej, a w jej zakresie szczegółowym można wyróżnić edukację: obywatelską, ekonomiczną, prawną, obronną, prospołeczną, zdrowotną, ekologiczną.

Według B. Rudnickiego poszczególnym rodzajom zagrożeń można przyporządkować odpowiednie dziedziny edukacji dla bezpieczeństwa: politycznego, militarnego, gospodarczego, psychospołecznego i ekonomicznego. „Przez edukację dla bezpieczeństwa politycznego będziemy rozumieli ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych, zmierzających do kształtowania kultury politycznej społeczeństwa oraz postaw wobec zagrożeń politycznych. Edukacją dla bezpieczeństwa militarnego nazwiemy ogół oddziaływań obejmujących kształcenie i wychowanie obronne społeczeństwa, zmierzających do zachowania niepodległości narodu i państwa oraz ochrony życia i ludzi w stanach zagrożenia wojennego i wojny. Przez edukację dla bezpieczeństwa gospodarczego będziemy rozumieli ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych, zmierzających do kształtowania świadomości ekonomicznej społeczeństwa i postaw wobec zagrożeń gospodarczych. Edukacją dla bezpieczeństwa publicznego nazwiemy ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych, zmierzających do kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa oraz postaw i zachowań w sytuacjach zagrażających obywatelom i porządkowi publicznemu. Edukacją dla bezpieczeństwa psychospołecznego nazywać będziemy ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych, zmierzających do kształtowania

¹⁰ Zob. R. Stępień (red), *Współczesne zagadnienia...*, s. 11.

¹¹ Por. W. Kitler, *Istota bezpieczeństwa narodowego*, [w:] B. Wiśniewski, W. Fehler (red.), *Edukacja obronna społeczeństwa*, Białystok 2006, s. 16.

moralności społeczeństwa oraz postaw wobec zagrożeń psychospołecznych. Edukacją dla bezpieczeństwa ekologicznego nazwiemy ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych, zmierzających do harmonijnego współżycia ludzi z przyrodą oraz postaw i zachowań w sytuacjach zagrożeń ekologicznych¹². Wymienione wyżej dziedziny edukacji dla bezpieczeństwa przenikają się i są ze sobą wzajemnie powiązane.

Można przyjąć, że teoretyczne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa tkwią przede wszystkim w tych koncepcjach filozoficznych, psychologiczno-pedagogicznych i socjologicznych, które rozpoznają naturę człowieka i odpowiadają na pytanie, kim jest człowiek, a szczególnie wskazują na bezpieczeństwo jako potrzebę naturalną w życiu człowieka. Równocześnie edukacja dla bezpieczeństwa czerpie wiedzę z teorii filozoficznych, aksjologiczno-etycznych i pedagogicznych traktujących bezpieczeństwo jako wartość szczególnie cenną i ukierunkowującą działalność wychowawczą, w toku której następuje internalizacja różnych jego komponentów. Można zatem mówić z jednej strony o teoretycznym filarze edukacji dla bezpieczeństwa, wynikającym z założeń psychologii bezpieczeństwa, a określającym „materiał naturalny”, jakim jest podmiot edukacji, a z drugiej – o aksjologii bezpieczeństwa ukazującej cele oraz efekty edukacji. W obszarze psychologii bezpieczeństwa szczególnie ważna dla rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa jest teoria potrzeb. W procesie wyjaśniania istoty edukacji bardzo duże znaczenie mają motyw ludzkich zachowań. Zachowania ludzi określane jako instynktowne w większości stanowią rezultat uczenia się. Wynika stąd wiele przesłanek powodzenia oddziaływań edukacyjnych w szkole i w innych instytucjach wychowawczych.

Podsumowując teoretyczne rozważania, dotyczące istoty i obszarów znaczeniowych edukacji dla bezpieczeństwa, można stwierdzić, że jest ona procesem ciągłym obejmującym szereg działań, do których należą m.in.¹³:

- przekazywanie wiedzy w zakresie występowania zagrożeń,
- kształtowanie „bezpiecznych” zachowań i postaw,
- motywowanie do podejmowania działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa,
- upowszechnianie koniecznej wiedzy i umiejętności z zakresu przeciwdziałania zagrożeniom,
- uświadamianie skali oraz rodzaju potrzeb w sytuacjach trudnych,
- rozwijanie poczucia odpowiedzialności za podejmowanie określonych działań,
- wyrabianie odpowiednich nawyków (zachowań) w sytuacjach zagrożenia,
- pielęgnowanie wartości w odniesieniu do życia i zdrowia człowieka.

¹² B. Rudnicki, *op. cit.*, s. 63.

¹³ J. Gołębiowski, *Edukacja dla bezpieczeństwa*, „Edukacja dla bezpieczeństwa. Czasopismo dla dyrektorów nauczycieli” 2001, nr 1 (2), s. 50–54.

Z punktu widzenia potrzeb praktycznych można wymienić następujące funkcje edukacji dla bezpieczeństwa:

- wdrożeniową, przystosowującą osoby do życia społeczno-zawodowego oraz umiejętnego działania zespołowego,
- korekcyjną, umożliwiającą korygowanie postaw i zachowań zgodnie z szeroko pojętymi wymogami i normami społecznymi,
- socjalizacyjną, polegającą na kształtowaniu i doskonaleniu prospołecznych wartości, postaw i zachowań typu egzystencjalnego,
- stymulacyjną, mającą na celu wyrobienie nawyku optymalnego zaangażowania w realizację różnorodnych przedsięwzięć, skutecznie eliminujących zagrożenia,
- osobotwórczą, przejawiającą się w ustawicznym kształtowaniu i doskonaleniu osobowo-zawodowych przymiotów, związanych z rozwojem osobowości i doskonaleniem umiejętności dotyczących bezpieczeństwa w pracy zawodowej.

2. Podstawowe kategorie w edukacji dla bezpieczeństwa

Z punktu widzenia rozpatrywanej problematyki do zasadniczych kategorii w edukacji dla bezpieczeństwa można zaliczyć: wartości narodowe, czyli uświadomione przekonanie o pozytywnych cechach danych rzeczy, zjawisk; potrzeby jako chęć ich zaspokojenia; stałe cele jako stateczne i pożądane skutki działania i interesy, które w tym wypadku będą oznaczać formę i sposób wyrażania i ukierunkowania realizowanych potrzeb i osiągniętych stałych celów z punktu widzenia korzyści, jakie ma przynieść określone działanie¹⁴.

W ujęciu potocznym wartość utożsamiana jest z cechami różnych przedmiotów, charakteryzującymi ich: użyteczność, jakość, cennaść, dobroć i piękno. Wartościowy to mający dużą wartość, cenny i pożądany¹⁵. Można więc powiedzieć, że wartością mogą być pozytywnie oceniane cechy dowolnych rzeczy, ale i stanów rzeczy (w tym stosunków i oddziaływań), sytuacji i zdarzeń, idei lub instytucji, którym jednostka i/lub społeczeństwo (także państwo) przypisuje ważną rolę (w życiu), niezbędną do rozwoju, a dążenie do ich osiągnięcia traktowane jest jako konieczność ze względu na ich zaspokajanie. Wśród wielu rozważań na temat wartości na uwagę zasługuje syntetyczna – aczkolwiek wartościowa poznawczo – analiza tego pojęcia, dokonana przez L. Krzyżanowskiego.

¹⁴ Zob. J. Kukułka, *Zaspokajanie potrzeb i rozwiązywanie konfliktów w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Halizak, R. Kuźniar (red. nauk.), *Stosunki międzynarodowe – geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 244; L. Krzyżanowski, *Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu*, Warszawa 1994, s. 178.

¹⁵ Zob. *Podręczny słownik języka polskiego*, przedruk na podst. wydania M. Arcta z 1939 r., Warszawa 1957, s. 397.

Przyjął on w konsekwencji, iż: „Wartością nazywamy wytwór odczuć, przeświadczeń lub przekonań jakiegoś podmiotu: jednostki ludzkiej, grupy społecznej, innej społeczności, wspólnoty kulturowej lub społeczeństwa globalnego, o tym, co w rzeczywistości przyrodniczej i psychospołeczno-kulturowej jest pozytywnie oceniane i uznawane za godne pożądania i dążeń”¹⁶.

Aktualnie trudno sobie wyobrazić projektowanie, czy też doskonalenie jakiegokolwiek organizacji bez sprecyzowania systemu wartości, który powinna ona realizować. Zarówno klasyczna struktura organizacji, jak i te najnowocześniejsze (procesowa, sieciowa, hipertekstowa, klastrowa, fraktalna, wirtualna, kolażowa) muszą bazować na jasnym uporządkowaniu: aksjologicznym, ontologicznym, epistemologicznym i metodologicznym, niezbędnym do tworzenia i udoskonalania tych struktur¹⁷. Wartości w świadomości ludzkiej są uporządkowane według jakiejś hierarchii. Tę hierarchię ustala każda jednostka w toku swojego rozwoju. Tak samo wartości mają charakter grupowy. W jednym i drugim przypadku potrzeba ich zaspokojenia wymusza podjęcie odpowiednich działań albo – i to dość często – ich zaniechanie¹⁸.

Na ogół zgodna jest opinia, że treść bezpieczeństwa narodowego wywodzi się z wartości narodowych, które w latach 70. określił badacz serbski Dymitriewicz, a potem rozwinął J. Kukułka i zmodyfikował R. Zięba. Owe wartości obejmują¹⁹:

- przetrwanie (państwa jako niezależnego podmiotu stosunków międzynarodowych, narodu jako wyróżnionej grupy etnicznej, biologiczne przeżycie ludności). Jest to wartość naczelną, dla której każde państwo (i społeczeństwo) gotowe jest poświęcić inne wartości, gdyż nie mogą być one zachowane w sytuacji zagrożenia istnienia samego podmiotu;
- integralność terytorialną, która nadal (i często) stanowi główny równoważnik bezpieczeństwa;
- niezależność polityczną, czyli brak uzależnienia państwa (ściślej – władz państwowych) od wpływu różnych podmiotów w zakresie sprawowania władzy politycznej w wymiarach wewnętrznym i zewnętrznym (również tradycyjny równoważnik bezpieczeństwa);

¹⁶ L. Krzyżanowski, *op. cit.*, s. 143.

¹⁷ Zob. P. Grajewski, *Organizacja procesowa*, Warszawa 2007; A. Stabryła (red. nauk.), *Doskonalenie struktur organizacyjnych przedsiębiorstw w gospodarce opartej na wiedzy*, Warszawa 2009.

¹⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, Warszawa 2010, s. 28.

¹⁹ Zob. R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] D.B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba (red. nauk.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 10; por. W. Łepkowski, L. Mucha, *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrojne (studium)*, Warszawa 1991, s. 11; J. Marczak, J. Pawłowski, *O obronie militarnej Polski przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 1995, s. 78–81; A. Madejski, *Wystarczalność obronna – kontrowersje i realia*, [w:] P. Sienkiewicz (red.), *Wystarczalność obronna*, Warszawa 1996.

- jakość życia (standard życia, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, jakość stosunków społecznych, zakres praw i swobód obywatelskich, dorobek kulturalny, styl i jakość życia, przyjazne i bezpieczne środowisko naturalne, bezpieczeństwo życia, zdrowia i mienia – minimalizacja zagrożeń życia, zdrowia i mienia wynikających z działalności człowieka i działania sił natury, perspektywy rozwoju).

Wartościom nieodłącznie towarzyszą potrzeby, które stanowią jedną z ważniejszych kategorii w edukacji dla bezpieczeństwa. Potrzeby są zasadniczymi motywami działania na rzecz osiągnięcia pożądaných wartości, a więc pozytywnie określanych stanów rzeczy w określonych warunkach. Stopień i zakres ich realizacji stanowi o istnieniu i rozwoju danego podmiotu. Nie każda wartość stanowi przedmiot pożądania zarówno ze względu na możliwości danego podmiotu (brak zdolności nabywczej), jak i jej użyteczność (wartość dostrzegana, lecz nieprzydatna, nie niezbędna do życia, przetrwania i rozwoju)²⁰, jeśli bowiem wartością jest uświadomiona i oczekiwana cecha czegoś lub kogoś, to potrzeba jest chęcią jej utrzymania, a także poczuciem braku, a jednocześnie chęcią zaspokojenia. Potrzeby mogą dotyczyć wartości: materialnych, społecznych, kulturowych, duchowych i intelektualnych, niezbędnych do funkcjonowania jednostki, każdej grupy społecznej oraz sformalizowanej organizacji, którą tworzą ludzie.

Potrzeby w zakresie bezpieczeństwa narodowego, jak to trafnie ujął J. Marczak, oznaczają: „[...] uświadomione i konieczne dążenia do przygotowania państwa na wszystkich szczeblach i we wszystkich dziedzinach jego organizacji dla ciągłej skutecznej ochrony i obrony interesów i wartości narodowych przed zagrożeniami militarnymi i niemilitarnymi w warunkach niepewności i postępu – zapewniające przetrwanie narodu i jego wartości, pomyślność i dobrobyt oraz tworzenie korzystnych warunków dla obecnych i przyszłych pokoleń [...]”²¹. W podobnym duchu istotę potrzeb zwanych ogólnospołecznymi wyraża E. Zieliński w słowach: „Potrzeby ogólnospołeczne są uosobieniem dążności całego społeczeństwa do suwerenności, walki, integracji, sojuszy i koalicji z podmiotami w otoczeniu międzynarodowym, autorytetu międzynarodowego, solidarności, odrębności i tożsamości”²². Nietrudno zauważyć, że w obydwu wypadkach, jak i w ujęciu wielu innych autorów, potrzeby narodowe są niemal tożsame z potrzebami

²⁰ Ciekawie ujmują to P. Dobrowolski i S. Wróbel, klasyfikując potrzeby polityczne jako: racjonalne i nieracjonalne; realne i idealne; prawdziwe i fałszywe oraz intelektualne i pozaintelektualne. P. Dobrowolski, S. Wróbel, *Wprowadzenie do nauki o polityce*, Katowice 1987, s. 100.

²¹ J. Marczak, *Potrzeby i udział społeczeństwa w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] W. Kitler, (kier. nauk.) *Wojskowe wsparcie władz cywilnych i społeczeństwa – założenia przygotowania i użycia*, cz. 2 (opracowanie końcowe), Warszawa 2004, s. 94; zob. J. Marczak, *Spółeczeństwo w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] R. Jakubczak, [et. al.], *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008, s. 98–106.

²² E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 1999, s. 214.

w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, a ujmując to inaczej – wszelkie potrzeby narodowe przeplecione są gęsto nicią bezpieczeństwa, bez której nie miałyby szans spełnienia. Potrzeby te mają niejako dwojaki charakter. Jedne z nich wynikają z faktu funkcjonowania społeczeństwa w organizacji państwowej, z którą się ono utożsamia i której losy wpływają na losy społeczności lokalnej²³ (tu spełnia się istota żywotnych i ważnych celów bezpieczeństwa narodowego). Drugie zaś mają charakter wybitnie lokalny, a więc w małym stopniu wpływają na losy państwa i narodu jako całości, lecz z punktu widzenia społeczności lokalnej wymagają troskliwej opieki i realizacji.

W teorii i praktyce spotyka się różne podejścia do tej problematyki. Uogólniając, potrzeby można podzielić według kryteriów podmiotowego i przedmiotowego. W podejściu podmiotowym potrzeby dotyczą²⁴:

- każdej jednostki zależnie od jej wieku, pozycji społecznej, sytuacji materialnej, rozwoju psychofizycznego i środowiska, w którym żyje (cywilizacyjnego, społecznego i naturalnego),
- grup społecznych formalnych (rodzina, organizacje społeczne, zawodowe, polityczne) i nieformalnych,
- całej grupy państwowej – wartości wspólne dla całego społeczeństwa zamieszkującego dane państwo,
- społeczności międzynarodowej – wartości wspólne dla środowiska międzynarodowego.

Powyższy podział ma charakter umowny, lecz jednocześnie pozwalający na dostrzeżenie złożoności istoty różnych rodzajów bezpieczeństwa w zależności od podmiotu, którego dotyczą. Najlichniesza bez wątpienia jest grupa potrzeb o charakterze indywidualnym. Każda bowiem jednostka, w zależności od sytuacji, w jakiej się znajduje (m.in. od wieku, wykształcenia, środowiska społecznego, pozycji ekonomicznej, światopoglądu, stanu psychofizycznego, umiejętności dostosowania się do zmian w otoczeniu, a także posiadania oparcia w społeczeństwie, a także w państwie), różnie odczuwa i wartościuje potrzeby z zakresu bezpieczeństwa. Można by wręcz powiedzieć, że nie ma dwóch osób, które miałyby takie same lub prawie takie same potrzeby w dziedzinie bezpieczeństwa. Wynika to m.in. z tego, że człowiek czuje się bezpieczny w zależności od tego, jak ocenia swoje relacje z innymi ludźmi²⁵.

²³ Długo jeszcze będzie aktualna teza Arystotelesa: „człowiek jest z natury stworzony do życia w państwie”. K. Leśniak, *Arystoteles*, Warszawa 1989, s. 199.

²⁴ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie...*, s. 30.

²⁵ *Ibidem*, s. 30.

Są jednak potrzeby z zakresu bezpieczeństwa, które wielu ludzi uznaje za wspólne, co sprawia, że starają się oni o to, by je realizować razem, dla wspólnego ich zaspokojenia. W efekcie otrzymuje się następujące rodzaje potrzeb w dziedzinie bezpieczeństwa²⁶:

- indywidualne (różne dla każdej jednostki), które powinny być rozpatrywane z punktu widzenia każdej jednostki z osobna,
- grupowe, wynikające z konieczności realizacji zrównoważonych (w drodze konsensusu) potrzeb indywidualnych, a także potrzeb wyższego rzędu – wspólnych dla danej grupy po jej pojawieniu się,
- ogólnonarodowe, stanowiące szczególną modyfikację i wypadkową potrzeb indywidualnych i grupowych, których dodatkowa wartość wynika z faktu pojawienia się takich czynników, jak: władza, terytorium wraz z jego granicami i społeczeństwo (naród), a także inni uczestnicy stosunków międzynarodowych,
- z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego, dotyczące jednostki i wielorakich grup społecznych, a także stanowiące dążenia wielu podmiotów stosunków międzynarodowych (w drodze porozumienia, walki lub braku jakiegokolwiek współdziałania) do realizacji celów wspólnych.

Z punktu widzenia podejścia przedmiotowego potrzeby z zakresu bezpieczeństwa, mniej lub bardziej uświadomione, dotyczą m.in. następujących dziedzin:

- bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz sprawiedliwości, a w tym: zwiększenia wykrywalności i egzekucji w zwalczaniu wykroczeń i przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, mieniu, przemocy w rodzinie, szkole i środowisku społecznym; przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, alkoholizmowi, narkomanii; zapewnienia pomocy ofiarom przestępstw i wykroczeń; poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego; zapewnienia ochrony dóbr materialnych, w tym infrastruktury krytycznej; zapobiegania przestępczości zorganizowanej, korupcji; zwiększenia udziału społeczeństwa w tej działalności itp.²⁷;
- bezpieczeństwa powszechnego, obejmującego: usprawnienie jakości działania służb ratowniczych; zapewnienie natychmiastowej doraźnej pomocy materialnej i opieki psychologicznej, w tym religijnej; zapewnienie tymczasowego schronienia, wyżywienia, pomocy medycznej i innej formy pomocy społecznej; wspieranie tworzenia pomocnych (pozarządowych) form ochrony ludności i ratownictwa; poprawę bezpieczeństwa w miejscach wypoczynku; sprawną organizację pomocy humanitarnej itp.;

²⁶ *Ibidem*, s. 31.

²⁷ Por. J. Marczak, *Spoleczeństwo w tworzeniu*, [w:] R. Jakubczak [et al.], *Podstawy bezpieczeństwa narodowego*, s. 104.

- ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa sanitarno-epidemiologicznego, a w tym: stworzenia warunków sprawnej opieki zdrowotnej; zwiększenia dostępności do usług medycznych w miejscu zamieszkania; ograniczenia ryzyka zachorowań ludzi i zwierząt oraz zapobiegania chorobom odzwierzęcym; zapobiegania naruszeniom przepisów BHP, norm technologicznych i żywieniowych itp.;
- ochrony środowiska i gospodarki odpadami, a w tym: poprawy jakości wód, gleby, wody i powietrza; ochrony przyrody żywej i nieożywionej; egzekwowania oraz zwalczania naruszeń przepisów w zakresie gospodarki odpadami; edukacji ekologicznej społeczeństwa;
- ochrony dorobku kulturowego i tożsamości narodowej, w tym m.in.: kultywowania dziedzictwa narodowego; poszanowania różnic światopoglądowych i etnicznych; ochrony dziedzictwa kulturowego narodu (duchowego i materialnego);
- bezpieczeństwa ekonomicznego, obejmującego: stabilizację gospodarczą; styl i jakość życia, dobrobyt materialny; dostęp do pomocy społecznej w sytuacjach ekstremalnych; dostęp i możliwość wyboru miejsca pracy, godziwe zarobki itp.;
- oświaty i wychowania, w tym m.in.: równości szans dzieci i młodzieży, a nawet dorosłych; dostępu do publicznych form edukacji, w tym wychowania (muzea, biblioteki, ośrodki kultury); dostępu do obiektów sportowo-rekreacyjnych; kształtowania wiedzy, umiejętności i nawyków (zachowania się) w sytuacjach trudnych; pomocy psychologiczno-pedagogicznej; integrowania społeczeństwa wokół wspólnych inicjatyw lokalnych;
- bezpieczeństwa społecznego, czyli przede wszystkim ochrony, którą zapewnia społeczeństwo swoim członkom, rodzinom i dzieciom poprzez zapobieganie zubożeniu i nędzy spowodowanej spadkiem zarobków, chorobą, macierzyństwem, dyskryminacją w zatrudnianiu, bezrobociem, niepełnosprawnością, podeszłym wiekiem i śmiercią²⁸;
- bezpieczeństwa państwa²⁹ (w tym głównie bezpieczeństwa: militarnego, ekonomicznego, politycznego, ekologicznego, społecznego i porządku konstytucyjnego), które obejmuje: ochronę i obronę przed naruszeniem suwerenności państwa, jego integralności terytorialnej; ochronę tożsamości narodowej wobec następujących procesów globalizacyjnych; zachowanie suwerennej władzy; ochronę wolności i praw człowieka i obywatela itp.;

²⁸ Choć problematyka ta wiąże się z innymi, to wyodrębniono ją tu ze względu na przedmiot i zakres problemów, z którymi się wiąże. Zob. J. Marczak, *Spółczesność w tworzeniu...*, s. 104.

²⁹ W tym wypadku potrzeby z zakresu bezpieczeństwa państwa wynikają z faktu zorganizowania się grupy społecznej w tzw. grupę państwową (C. Znamierowski), która oczekuje realizacji swoich dążeń przez instytucję, jaką jest państwo, bez której istnienia nie byłyby one osiągalne. Stąd też odwieczne dążenie ludzi do życia w tak zorganizowanej społeczności.

- bezpieczeństwa międzynarodowego, obejmującego te same wartości, co w zakresie bezpieczeństwa państwa, których realizacja jest możliwa poprzez realizację określonych działań na arenie międzynarodowej³⁰.

Wymienione wyżej dziedziny, w których artykułowane są potrzeby w zakresie szeroko pojętej edukacji dla bezpieczeństwa, można by sprowadzić do dwóch zasadniczych obszarów. Pierwszy z nich dotyczy tego zakresu potrzeb, które wynikają z faktu funkcjonowania społeczeństwa w państwie. Ponieważ państwo narażone jest na wiele zagrożeń, przeżywa wiele sytuacji trudnych (politycznych, gospodarczych, społecznych, kulturowych), społeczeństwo odczuwa – bezpośrednio lub pośrednio – skutki tego stanu rzeczy i w konsekwencji oczekuje, że zapewnione mu będą godziwe warunki bezpiecznego bytu i rozwoju. Drugi zaś dotyczy trudów życia codziennego. W każdej chwili i w każdym czasie ludzie (ich zdrowie, życie, dobra i środowisko) narażeni są na negatywne skutki rozwoju cywilizacyjnego, działalności przestępczej, klęsk żywiołowych lub krócej – negatywnej działalności człowieka lub działania sił natury³¹.

Państwo, jak każda złożona struktura społeczna, kieruje się określonymi celami, które stanowią o istocie jego istnienia jako określonej wspólnoty ludzi, zajmującej pewien obszar terytorialny i akceptującej usankcjonowany prawem i normami społecznymi zbiór wartości. Realizacja celów państwa jest jego naturalnym przeznaczeniem, w innym przypadku jego istnienie nie byłoby uzasadnione³². Ogólnie rzecz ujmując, należy stwierdzić, że przeznaczeniem państwa jest realizacja potrzeb wszystkich jego składników (elementów), stanowiących wspólną wartość, którą można określić celem działalności państwa. Cel ten stanowi zaś szczególną pochodną potrzeb społecznych oraz możliwości państwa wynikających z jego potencjału i swoistego „przyzwolenia” na ich realizację ze strony otoczenia międzynarodowego.

Do stałych celów państwa (zwanych też narodowymi) zalicza się m.in.: siłę moralną i materialną państwa, wysoką pozycję międzynarodową, dobrobyt, rozwój i stabilność gospodarczą, zachowanie tożsamości narodowej, ukształtowane i zoptymalizowane środowisko międzynarodowe oraz bezpieczeństwo narodowe (państwa)³³. Taki podział celów państwa wynika zapewne z potrzeby wyróżnienia najwyższych (priorytetowych) wartości, do których osiągnięcia naród zmierza. Wiązą się one ze sobą i niewątpliwie stanowią ucieleśnienie najwyższej potrzeby, jaką może być przetrwanie narodu w strukturze państwa jako samodzielnego i niezależnego podmiotu stosunków międzynarodowych.

³⁰ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie...*, s. 32.

³¹ *Ibidem*, s. 33.

³² *Ibidem*.

³³ Zob. R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010, s. 53–64; R. Wróblewski, *Podstawowe pojęcia z dziedziny polityki bezpieczeństwa, strategii i sztuki wojennej*, Warszawa 1993, s. 13.

Pomijając złożoną kwestię relacji zachodzących między rządzącymi a rządzonymi, trzeba się zgodzić z faktem, iż w państwie jedynym i najwyższym suwerenem w sferze władzy, a więc niezależnym od wszelkiej innej władzy, jest władza państwowa, nieograniczona podmiotowo i przedmiotowo³⁴. Dlatego też cele państwa będą wyznaczone zawsze przez władzę tego państwa, zaś droga dochodzenia do takiego efektu będzie różna w zależności od: typu państwa, formy i stylu rządzenia, aktywności społecznej, kultury politycznej itp. W państwie demokratycznym, gdzie społeczeństwo obywatelskie może wyrażać swoje interesy indywidualne i grupowe wobec przymusowej organizacji powszechnej³⁵, proces wyznaczania jego celów, w tym celów bezpieczeństwa narodowego, odbywa się z bezpośrednim i pośrednim udziałem całego narodu. W konsekwencji można przyjąć, że cele państwa w podstawowym zarysie będą tożsame z celami narodowymi.

Każdy z podmiotów stosunków międzynarodowych ma swoją, sobie właściwą, sferę interesów narodowych, co w efekcie powoduje występowanie zjawiska rozbieżności i/lub wspólnoty tychże interesów zarówno w sferze stosunków międzynarodowych, jak i wewnętrznej. Wzajemna zależność interesów narodowych, głównie najważniejszych państw, kształtuje porządek światowy. Odkrycie wspólnych i rozbieżnych obszarów stanowi podstawę racjonalnego i sprawnego działania państwa na arenie międzynarodowej. Problematyce interesów narodowych poświęca się głównie uwagę z punktu widzenia stosunków międzynarodowych, a co za tym idzie – zaniebuje się kwestie interesów narodowych w aspekcie wewnętrznym (wewnątrzpaństwowym). W dobie współczesnej nie jest to do końca właściwe, a to zarówno ze względu na postęp w sferze globalizacji, jak i istnienie wielu grup interesów (politycznych, gospodarczych, społecznych) w wymiarze wewnętrznym³⁶.

Zwykle interesy narodowe stawia się w hierarchicznej nadrzędności wobec celów narodowych³⁷, przyjmując, że interes narodowy to zespół celów, które państwo stara się urzeczywistniać w pierwszej kolejności, albo że interes narodowy stanowi zespół ogólnych i stałych celów, na rzecz których działa naród. Poza tym większość definicji interesów narodowych jest zawila i nieostra. Idąc tokiem takiego rozumowania, z którego wynika, że interesy narodowe są również zespołem celów (bo jedynie realizowanych w pierwszej kolejności, najważniejszych), to logicznie rzecz ujmując, można powiedzieć,

³⁴ Zob. E. Zieliński, *op. cit.*, s. 18.

³⁵ Zob. W. Lamentowicz, *Państwo współczesne*, Warszawa 1993, s. 51.

³⁶ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie...*, s. 37.

³⁷ Zob. S. Koziej, *System bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 2 – *Polityka i strategia bezpieczeństwa państwa XXI wieku*, Warszawa 2004, s. 65–66.

że „cele” są pojęciem szerszym aniżeli „interesy”. W toku dalszych rozważań przedstawiono jednak argumenty za innym postrzeganiem istoty interesów narodowych³⁸.

Wedle I. Popiuk-Rysińskiej: „Interes można więc określić jako pożądane stany rzeczy, które są osiągnięte lub chronione przez podmioty lub – innymi słowy – takie dobra, których brak lub niedobór, aktualny bądź antycypowany, wywołuje działanie podmiotu. Mogą one przyjmować różną postać: rzeczy, wartości, stosunków, właściwości środowiska lub samego podmiotu”³⁹. W tym wypadku takie rozumienie interesu odpowiada przyjętemu w niniejszym opracowaniu rozumieniu potrzeb. Omawiając interesy polityczne, M. Chmaj i M. Żmigrodzki stwierdzają: „Wszelkie zaś potrzeby jednostek, grup społecznych, które wyrażają konieczność zbiorowego współdziałania w celu opanowania obiektywnych warunków istnienia i rozwoju w zakresie danej potrzeby, możemy nazwać interesem jednostek (jednostkowym) lub grup społecznych (zbiorowym, społecznym)”⁴⁰. Również i tym razem okazuje się, iż interesy to potrzeby, choć pojawia się nieznaczny sygnał, z którego wynika, że interesy są potrzebami, które jednak wymagają przekonania, że osiągnięcie określonych warunków istnienia i rozwoju będzie możliwe dzięki odpowiednim zachowaniom i współdziałaniu z innymi.

Niezwykle cenne jest ujęcie L. Krzyżanowskiego, który o poczuciu interesu pisze, iż jest ono: „[...] przekonaniem, że działania zmierzające do realizacji wywodzonych z wartości celów będą pod jakimś względem dla podmiotu korzystne, a więc efekty będą większe od poniesionych nakładów”⁴¹. Najpełniej istotę interesu wyraża następujące stwierdzenie tegoż autora: „Z pozycją podmiotu w strukturze społecznej związane jest również pojęcie interesu, przez który można rozumieć relację między jakimś obiektywnym, istniejącym i przyszłym stanem stosunków społecznych (organizacyjnych) a oceną tego stanu przez podmiot z punktu widzenia korzyści, jakie przynieść ma działanie, których miarą jest dostępność dóbr w szerokim tego słowa znaczeniu [...] lub – innymi słowy – udział w podziale dóbr i wpływ na ten podział”⁴². Chodzi więc głównie o korzyści, co wynika z klasycznego rozumienia interesu, czyli jakiejś sprawy – rzeczy do załatwienia (zysku), przyczyny pobudzającej do wzięcia udziału w czymś, ale i z kimś.

W obszarze rozumienia, czym są interesy narodowe, ważne jest stwierdzenie J. Kukułki: „W toku realizacji potrzeby aspiracyjne przekształcają się w potrzeby operacyjne”⁴³,

³⁸ W. Kitzler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie...*, s. 37.

³⁹ I. Popiuk-Rysińska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływanie*, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar (red. nauk.), *Stosunki międzynarodowe – geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 99.

⁴⁰ M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1998, s. 67.

⁴¹ L. Krzyżanowski, *Podstawy nauk...*, s. 177.

⁴² *Ibidem*, s. 178.

⁴³ Tę swoistą operacjonalizację potrzeb narodowych wyraził K. Skubiszewski, który do zadań priorytetowych, podyktowanych żywotnymi interesami Polski w Europie, zaliczył m.in.: ugruntowanie europejskiej orientacji Polski przez stopniowe włączanie jej do struktur integracyjnych; współtworzenie nowego

które przejawiają się jako interesy. Są one formą wyrażania i ukierunkowania realizowanych potrzeb, a zarazem tworzą ogniwo łączące owe potrzeby z celami narodów, państw czy innych grup kierowniczych⁴⁴. Można zatem przyjąć, że interes narodowy to postawy (zachowania), formy wyrażania i wszelkie działania na arenie międzynarodowej i wewnątrzpaństwowej, uznawane w danym momencie za ważne dla rozwoju i funkcjonowania państwa (narodu), a więc ukierunkowane na realizację potrzeb i celów narodowych, z punktu widzenia oczekiwanych korzyści. To wszelkie zabiegi służące osiągnięciu oczekiwanych stanów rzeczy (rezultatów), zoperacjonalizowane (dostosowane) do procesów, zdarzeń, relacji i reguł wynikających z określonej sytuacji, w jakiej się znajduje państwo. W efekcie wartości i cele mają charakter względnie stały, potrzeby się zmieniają, a co za tym idzie – interesy to specyficzna gra na arenie międzynarodowej i wewnątrzpaństwowej, dzięki której otacza się troską wyznawane wartości i osiągnięte cele, a zarazem realizowane są określone potrzeby⁴⁵.

W tym miejscu należy stwierdzić, że przede wszystkim państwo musi stać na straży interesów narodowych, gdyż żadne inne kraje czy organizacje nie zapewnią mu należytej ochrony, tym bardziej gdy nie dostrzegają takich starań po stronie zainteresowanego. Zdaniem M. Dobroczyńskiego, każde państwo prowadzi politykę pod kątem własnych interesów, co oznacza: „Po pierwsze, że interes własny jest interesem nadrzędnym. Że każde państwo dąży w zasadzie, a w każdym razie głównie, do własnego rozwoju. Jeśli może to zrobić cudzym kosztem, to najprawdopodobniej do tego będzie dążyć”⁴⁶.

Szczególnym przypadkiem interesów państwa (narodowych) jest racja stanu. Zwyczaj jest ona pojmowana jako nadrzędny interes państwa, a co za tym idzie – należy do kategorii interesów, lecz ze względu na znaczenie znajduje się na samym wierzchołku ich hierarchicznego porządku. Racja stanu bowiem to system najżywoźniejszych wewnętrznych i zewnętrznych interesów państwa, preferowanych w jego działalności⁴⁷. Przyjmuje się, że racja stanu to: „[...] ustalenia uznające potrzeby państwa za najwyższe dobro oraz działania te potrzeby uwzględniające, przy równoczesnym zespoleniu interesów grupowych, tak aby nie osłabiły państwa i nie rozbiły jego jedności”⁴⁸. Istotą

ładu europejskiego, utrwalanie i rozwój dobrych stosunków z sąsiadami; utrwalanie i rozwój nowych powiązań regionalnych; rozwój dwustronnej współpracy we wszystkich dziedzinach z państwami Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. Zob. K. Skubiszewski, *Racja stanu z perspektywy polskiej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej”, Warszawa 1994, s. 35–44.

⁴⁴ J. Kukułka, *op. cit.*, s. 244.

⁴⁵ Kwestie natury wewnątrzpaństwowej stają się dzisiaj równie ważne jak międzynarodowe, a to zarówno z uwagi na złożoność systemu politycznego w państwie, jak i pojawienie się wielu graczy zewnętrznych na rynkach: gospodarczym, finansowym, medialnym i politycznym (np. finansowanie partii politycznych ze źródeł zewnętrznych).

⁴⁶ M. Dobroczyński, *Międzynarodowe związki gospodarki z polityką*, Toruń 1994, s. 16.

⁴⁷ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie...*, s. 40.

⁴⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 118.

kategorii racja stanu, wyrażającej nadrzędność interesu ogólnego państwa jako całości względem interesów szczegółowych – jak to określa F. Znaniecki: „[...] jest takie zespolenie i zharmonizowanie interesów grupowych, aby ich rozbieżność nie osłabiała państwa i nie rozbiła jego jedności”⁴⁹. Do racji stanu zalicza się: „[...] takie warunki, dzięki którym państwo jest zdolne bezpiecznie istnieć, zachować integralność swego terytorium i suwerenność swej władzy, swobodnie kształtować swą formę, korzystnie współpracować i pokojowo konkurować z innymi państwami oraz cywilizacyjnie się rozwijać”⁵⁰.

Na zakończenie warto podkreślić, że w edukacji dla bezpieczeństwa można też wyróżnić inne kategorie, m.in.: twórczość, wyobraźnię, innowację, rozwój poznawczy i moralny, samorealizację, osobowość, wartości i normy kulturowe, postawy, motywację, transgresję, podmiotowość, tolerancję, rytuał, zmianę społeczną, anomie społeczną, globalizację, opór, ironię, kulturę popularną itd.

3. Edukacja dla bezpieczeństwa w przestrzeni badawczej

Badacze podejmujący problem bezpieczeństwa z pozycji *securitologii* i *auksologii* – nauk o bezpieczeństwie, w centrum uwagi stawiają człowieka, jego potrzeby i wyznawane przez niego wartości. Nauka o bezpieczeństwie zajmuje się w swojej istocie systematycznym rozpatrywaniem problemów życia ludzi i działalności organizacji społecznych. Jej paradygmatem nie jest jakaś abstrakcyjna zasada poznawcza, lecz występujące w praktyce problemy istnienia, rozwoju i normalnego funkcjonowania człowieka i organizacji społecznych. Człowiek i organizacje społeczne są przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin nauki i dyscyplin naukowych o rodowodzie znacznie wcześniejszym od stosunkowo młodej, dopiero kształtującej się nauki o bezpieczeństwie. Podmiotem zainteresowania ponownie stał się człowiek, jak również tworzone przez ludzi grupy społeczne, a nie tylko państwo i władza w tym państwie.

Do nowych poszukiwań badawczych w zakresie bezpieczeństwa i edukacji dla bezpieczeństwa można przyjąć dwa główne źródła inspiracji – przemiany zachodzące we współczesnej nauce i przeobrażenia w praktyce edukacji. Obserwowane dziś faworyzowanie epistemologicznego pluralizmu, preferowanie zmiany, podmiotowości itp. – jako kategorii przeciwstawnych dotychczasowym zasadom teorii i praktyki życia społecznego – spowodowały, że wiedza gromadzona przez wiele lat przez nauki o bezpieczeństwie (nauki wojskowe) stała się w znacznej części niewystarczająca. Większą trwałość zachowały treści bardziej wolne od ideologicznego obciążenia, oparte na

⁴⁹ F. Znaniecki, *Kult państwa*, [w:] *Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków. Antologia*, Warszawa 1986, s. 300.

⁵⁰ W. Lamentowicz, *op. cit.*, s. 42.

zasadach racjonalności logiki, powstałe w wyniku badań podstawowych. Dostrzegając znaczenie ogólnego kontekstu przeobrażeń metodologicznych w edukacji dla bezpieczeństwa, warto najpierw zasygnalizować ogólne tendencje przemian we współczesnej epistemologii nauki, a następnie wskazać na niektóre problemy metodologiczne tożsamości nauk o bezpieczeństwie, jej teoretyczne założenia oraz związki z praktyką. Przyjęcie takiego zakresu odniesienia nie jest podejściem nowym. Idzie tu jednakże o wskazanie w tych obszarach kilku kwestii, które wydają się ważne (choć niekiedy dyskusyjne) w poszukiwaniach współczesnych podstaw badań w zakresie metodologii bezpieczeństwa⁵¹.

Poszukując związków i zależności bezpieczeństwa w kontekście metodologicznym, należy zwrócić uwagę, że w ostatnim okresie pojawiła się nowa dyscyplina naukowa – nauki o bezpieczeństwie. Wszystko to spowodowało, że na potrzeby tych nauk tworzony jest nowy paradygmat, którego początków należy upatrywać w końcowej fazie okresu uprawiania nauk wojskowych, kiedy to naukowcy zaczęli obserwować coraz liczniejsze zaburzenia. Obecnie trwa rewolucja naukowa związana z przekształceniem nauk wojskowych w dwie nowe dyscypliny naukowe – nauki o bezpieczeństwie i nauki o obronności.

Metodologia badań teorii bezpieczeństwa narodowego osadzona jest wokół zbioru różnych teorii naukowych, m.in.: teorii polityki i stosunków międzynarodowych, teorii organizacji i zarządzania, ogólnej teorii czynu skutecznego oraz teorii państwa i prawa. W przedmiocie poznania nauk o bezpieczeństwie można dostrzec wplatanie się aksjologii w wątki ontologiczne, epistemologiczne i metodologiczne. Innymi słowy – system aksjologiczny coraz bardziej wchodzi w zakres tworzenia się podstaw ontologicznych, metodologicznych i epistemologicznych bezpieczeństwa narodowego.

Zdaniem A. Glena, w zarysowanej sytuacji problemowej, dotyczącej wyznaczania podstaw poznawczych nauk o bezpieczeństwie, zasadne staje się uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania⁵²:

1. Jak należy się posługiwać formowanym systemem wartości w badaniach bezpieczeństwa narodowego?
2. Jaką strukturę poznania należy uznać za adekwatną do potrzeb budowania podstaw ontologicznych bezpieczeństwa narodowego?
3. Jakimi przesłankami metodycznymi i dlaczego należy kierować się w poznaniu bezpieczeństwa narodowego?

⁵¹ J. Saran, *Niektóre metodologiczne implikacje współczesnych przeobrażeń w edukacji dorosłych*, [w:] *Teżniejszość i przyszłość edukacji dorosłych*, Toruń 1997, s. 33.

⁵² A. Glen, *Podstawy poznawcze bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 2011, nr 2, s. 11.

4. Jaka struktura języka opisu odda najbardziej adekwatnie istotę pojmowania bezpieczeństwa narodowego?

Przedmiotem badań w naukach o bezpieczeństwie są współczesne systemy bezpieczeństwa w wymiarach militarnym i niemilitarnym oraz ich funkcjonowanie na różnych poziomach organizacyjnych. Systemy te obejmują działania instytucji o charakterze państwowym, rządowym, samorządowym, przedsiębiorstw i organizacji społecznych.

Przedmiotami bezpieczeństwa – w ujęciu ogólnym – mogą być⁵³:

- przedmioty jednostkowe, np. człowiek, urządzenie techniczne, organizm itd.,
- przedmioty typu organizacje, np. przedsiębiorstwo, państwo, UE,
- wielkie systemy złożone: środowisko przyrodnicze, środowisko społeczne, system międzynarodowy itp.

Podmioty badań bezpieczeństwa to człowiek, społeczeństwo, cywilizacja. Z kolei główne cele badań bezpieczeństwa to: ustalenie zależności dotyczących bezpiecznego rozwoju świata, poznanie i uporządkowanie oraz klasyfikacja i systematyzacja złożonych zdarzeń, procesów i zjawisk w obszarze bezpieczeństwa działalności ludzkiej, jak również wypracowanie przedsięwzięć pozwalających na uprzedzenie, lokalizację i likwidację zaistniałych lub mogących zaistnieć zagrożeń⁵⁴.

Według R. Szpyry bezpieczeństwo jako dyscyplina naukowa powinno obejmować system wiedzy o zagrożeniach oraz organizacjach, strukturach, strategiach i sposobach przeciwdziałania tym zagrożeniom w skali lokalnej, narodowej i globalnej. Zatem przedmiotem badań tej dyscypliny będą głównie: identyfikacja zagrożeń, rozwój sytuacji kryzysowych, projektowanie systemów i poszukiwanie sposobów zapewniających utrzymanie bezpieczeństwa na oczekiwanym poziomie⁵⁵.

R. Wróblewski uznaje, iż nauki o bezpieczeństwie narodowym można wstępnie zdefiniować jako dyscyplinę badawczą, zajmującą się badaniem warunków przetrwania i rozwoju społeczeństwa i na tej podstawie projektowaniem systemów bezpieczeństwa w aspekcie zapewnienia pewności istnienia tych warunków⁵⁶.

Centralnym problemem w naukach o bezpieczeństwie narodowym jest tworzenie wiedzy w zakresie bezpieczeństwa narodowego, zaś cel to dostarczanie wiedzy: naukowej – wskazującej prawidłowości występujące w przedmiocie badań, prognostycznej

⁵³ R. Wróblewski, *Przedmiot i metoda nauki o bezpieczeństwie narodowym*, [w:] P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. II, Warszawa 2011, s. 72.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ R. Szpyra, *Problemy wylaniania się elementów nauki o bezpieczeństwie z nauk wojskowych*, „Zeszyty Naukowe AON” 2011, nr 2, s. 41.

⁵⁶ R. Wróblewski, *Przedmiot i metoda...*, [w:] P. Sienkiewicz (red.), *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*. Materiały z konferencji naukowej, Warszawa 2010.

– ukazującej tendencje rozwojowe procesów bezpieczeństwa oraz praktycznej – przedstawiającej dyrektywy praktycznego działania (wskazującej, jak działać efektywnie).

Zdaniem S. Zajasa, nauki o bezpieczeństwie powinny obejmować przede wszystkim całokształt problematyki bezpieczeństwa w wymiarze pozamilitarnym. Przedmiotem badań tej dyscypliny powinny być współczesne systemy bezpieczeństwa, ich funkcjonowanie na różnych poziomach organizacyjnych (globalnym, państwowym, lokalnym), w których uczestniczą różne służby i instytucje administracji publicznej⁵⁷.

Szczególny charakter badań nad bezpieczeństwem odnosi się zarówno do teoretycznych, jak i metodologicznych podstaw procesu badawczego. Wynika on zwłaszcza z interdyscyplinarnego charakteru, gdyż w swojej istocie przebiega na „styku” nauk społecznych, empirycznych, wojskowych i technicznych. Dlatego też aparat pojęciowy stosowany podczas badań bezpieczeństwa jest w dużej mierze zbieżny z aparatem pojęciowym wielu nauk⁵⁸. W tym kontekście można przyjąć, że podstawę paradygmatu bezpieczeństwa podmiotu tworzą: komunikacja, idee, narzędzia, które służą zapewnieniu istnienia, rozwoju oraz zaspokajaniu pragnień, a także uczucia, namiętności⁵⁹. W związku z powyższym, odnosząc się do bezpieczeństwa podmiotu, można wskazać cztery podstawowe obszary, na które składają się odpowiednio następujące elementy:

- komunikowanie się, przestrzeń komunikacji, narzędzia,
- idee, ideologie, dogmaty, doktryny,
- narzędzia służące do urzeczywistnienia komunikacji i idei,
- odczucia, przeświadczenia, doznania.

Elementy te wzajemnie się uzupełniają, tworząc podstawy wiedzy oraz teorii poznania. Mają także utylitarne zastosowanie w kontekście tworzenia bezpieczeństwa podmiotu, jego przekształcania i projektowania jako przyszłych pożądaných stanów, a tym samym określania charakteru bezpieczeństwa, jego przestrzeni i form, które definiują jego podmiot i przedmiot. Ponadto same w sobie są źródłem poznania. Charakterystyka przedmiotu badań nauk o bezpieczeństwie narodowym dotyczy następujących warstw⁶⁰:

- ontologicznej, czyli struktury ontycznej badanego przedmiotu: składników rzeczywistości i ich powiązań; sposobu istnienia (obiektywne – subiektywne, realne – konceptualne itp.),
- epistemologicznej, poszukującej odpowiedzi na pytanie, czy jest on poznawalny i jakie są granice i wartości jego poznania,

⁵⁷ S. Zajas, *Nauki wojskowe a nauki o bezpieczeństwie i obronności*, [w:] P. Sienkiewicz (red.), *Metodologia badań...*

⁵⁸ T. Jemiolo, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2007, s. 7.

⁵⁹ K. Darwin, *O pochodzeniu człowieka*, Warszawa 2009.

⁶⁰ T. Jemiolo, A. Dawidczyk, *op. cit.*, s. 63.

- metodologicznej, dotyczącej metod badania (metody, techniki i narzędzia badawcze – własne i zapożyczone z innych nauk),
- aksjologicznej, poszukującej odpowiedzi na pytanie, jak być powinno oraz jakie wartości, normy etyczne i efektywnościowe powinny obowiązywać w systemie bezpieczeństwa narodowego.

A zatem badanie i ocena stanu bezpieczeństwa państwa powinny obejmować trzy podstawowe obszary problemowe:

- wyzwania i zagrożenia;
- podmiotową strukturę bezpieczeństwa;
- przedmiotową strukturę bezpieczeństwa.

Celem badań nauki o bezpieczeństwie narodowym winno być dostarczanie wiedzy naukowej⁶¹:

- poznawczej, wskazującej prawidłowości występujące w przedmiocie badań,
- prognostycznej, wskazującej tendencje rozwojowe procesów bezpieczeństwa,
- praktycznej, wskazującej dyrektywy praktycznego działania (jak działać efektywnie).

Gdy weźmie się pod uwagę założenia programowe współczesnej edukacji dla bezpieczeństwa, okazuje się, że obszary badań i programy kształcenia w tym zakresie opierają się przede wszystkim na koncepcji tworzenia wiedzy pewnej, określonej „ponad” edukacją. Na te problemy zwracali uwagę np. w latach 30. XX wieku Sergiusz Hessen, a współcześnie Anna Sawisz, Tomasz Szkudlarek oraz inni autorzy⁶². Podstawowym zabiegiem w edukacji dla bezpieczeństwa budowanej na takich podstawach staje się wyjaśnianie „obiektywnych” znaczeń rzeczywistości. Wyjaśnianie rozpoczyna się od wcześniejszej utworzonych definicji, uogólnień, reguł, teorii, których nie poddaje się już: namysłowi, korekcie, dekonstrukcji ich założeń, refleksji prowadzącej do odsłonięcia wstępnych założeń ich formułowania, nie odsłania się historii ich powstania.

Metodologiczne reguły tworzenia wiedzy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa zakładają zwrócenie się do badacza (nauczyciela), który nie opisuje neutralnie rzeczywistości, lecz sam, osobiście uczestniczy w poznawanym przedmiocie, ze swego indywidualnego

⁶¹ *Ibidem*, s. 84.

⁶² S. Amsterdamski, *Między historią a metodą, spory o racjonalność nauki*, Warszawa 1983; A. Walicki, *Słowo wstępne*, [w:] S. Hessen, *Studia z filozofii kultury*, Warszawa 1968, s. 45–46; T. Szkudlarek, *Pojęcie prawdy a postulat nauczania prawdziwego*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1989, nr 2; A. Sawisz, *Socjologiczna krytyka edukacji i jej społeczne implikacje wokół tzw. „nowej socjologii oświaty”* (materiały powielone); M. Kozakiewicz, „*Monistyczna” szkoła w pluralistycznym społeczeństwie*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1983, nr 2; T. Hołówka, *Myslenie potoczne. Heterogeniczność zdrowego rozsądku*, Warszawa 1986; L. Fleck, *Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym*, Lublin 1986.

rozumienia i miejsca dokonuje obserwacji, intuicyjnego wczucia się, pozostawiając w obrazie rzeczywistości piętno własnej, niepowtarzalnej indywidualności.

Szczególną rolę w metodologii edukacji dla bezpieczeństwa odgrywa auksologia bezpieczeństwa – jako dział refleksji i badań naukowych koncentrujących się wokół zagadnień dotyczących rozwoju powiązanego z procesami szeroko rozumianej edukacji o bezpieczeństwie. Auksologia wiąże więc procesy kształtowania poczucia bezpieczeństwa z procesami edukacyjnymi i traktuje je jako immanentne i uniwersalne cechy procesu życia i przetrwania człowieka. Przedmiot badań auksologii bezpieczeństwa odnosi się więc do przestrzeni rozwoju i edukacji człowieka. Jego związek z bezpieczeństwem jako dziedziną i kategorią jest dość wyraźny, gdyż stanowi subdyscyplinę, która włącza się swymi badaniami w teorię i praktykę bezpieczeństwa oraz kierunki badań. Widoczny jest tu silny związek z naukami humanistycznymi i społecznymi (m.in. filozofią, socjologią, psychologią czy też pedagogiką).

Auksologia bezpieczeństwa to badanie i ocena stanu bezpieczeństwa państwa. Podstawowymi pojęciami związanymi z auksologią bezpieczeństwa – obok wartości, autonomii i wolności – są: rozwój, edukacja, kreatywność, postawy, kultura, poczucie, potrzeba, świadomość, zagrożenie, wiedza, umiejętności.

Osobliwością badań bezpieczeństwa jest fakt, iż nie można stosować wprost metod charakterystycznych dla nauk pokrewnych ani prostej sumy tych metod. Problematyka badań obejmuje bowiem rozległe obszary ludzkiego poznania (ekonomię, socjologię, filozofię, psychologię, ekologię itd.). Przemawia to za poszukiwaniem nowej metodologii, charakterystycznej dla badań nad bezpieczeństwem, która byłaby swoistą syntezą metodologii wielu nauk⁶³.

Ogólną metodę nauki o bezpieczeństwie narodowym nazywa się indukcyjno-dedukcyjną i zarazem projektową⁶⁴. Metoda ta polega na uzyskiwaniu twierdzeń, włącznie z ich operacjonalizacją do poziomu dyrektyw praktycznych, oraz na koncepcyjnym przygotowaniu zmiany i wprowadzeniu jej w życie.

Wśród metod wykorzystywanych w badaniach bezpieczeństwa ważne miejsce zajmuje analiza porównawcza. Głównym problemem, występującym podczas stosowania analizy porównawczej, okazuje się trafność doboru odpowiednich parametrów porównania. W badaniach o bezpieczeństwie wyodrębnienie tych parametrów jest zabiegiem skomplikowanym. Nie można tego dokonać w odniesieniu do zjawisk zachodzących realnie w obszarze bezpieczeństwa (np. operacje wojskowe). Porównanie w tym przypadku może mieć charakter pośredni i szacunkowy.

⁶³ E. Dubas, *Wokół paradygmatu uniwersalności w edukacji dorosłych*, [w:] *idem, Uniwersalne problemy andragogiki i gerontologii*, Łódź 2007, s. 47.

⁶⁴ T. Jemiolo, A. Dawidczyk, *op. cit.*

Wśród wielu metod pozyskiwania informacji o zagrożeniach dla bezpieczeństwa narodowego szczególne miejsce zajmuje analiza dokumentów. Może ona stanowić podstawową lub uzupełniającą metodę pozyskiwania informacji. Bardzo ważnym zabiegiem jest tu dokonanie doboru dokumentów, które mogą posłużyć jako źródło informacji pierwotnej, przy czym im większa liczba dokumentów poddawana jest badaniom, tym większy jest stopień wiarygodności pozyskanej informacji.

W badaniach bezpieczeństwa człowieka, społeczeństwa i państwa ważną rolę odgrywa poznanie opinii publicznej. Pozwala ona uzyskać informację pierwotną, która może być z dużą korzyścią wykorzystana do poprawy skuteczności zarządzania bezpieczeństwem. Doboru badanych można dokonywać w oparciu o teorię prawdopodobieństwa, a także metodą kwot. Najczęściej jednak w badaniach dotyczących ilościowej i jakościowej oceny bezpieczeństwa narodowego wykorzystuje się opinie ekspertów. Najbardziej problematyczny jest proces oceny ich kompetencji. Za kryterium doboru ekspertów przyjmuje się na ogół „progowy poziom kompetencji”, który zależy od doświadczenia, jakie zdobyli, zajmując się problematyką badanej sfery bezpieczeństwa.

W badaniach poszczególnych sfer bezpieczeństwa duże znaczenie odgrywa metoda obserwacji. Podstawową trudnością jest tu jednak umiejętność wykorzystania wyników obserwacji w całokształcie przebiegu procedury badawczej. Obserwacja naukowa wymaga przestrzegania zasady systematyczności w zakresie uzyskiwania rezultatów obserwacji. Występuje przy tym problem ilości obserwacji i interwałów czasowych między kolejnymi czynnościami w jej prowadzeniu. W badaniach bezpieczeństwa metodę obserwacji stosuje się w połączeniu z innymi sposobami pozyskiwania informacji, przy ścisłym przestrzeganiu założonej metodologii badań.

We współczesnych badaniach różnych sfer bezpieczeństwa szeroko wykorzystuje się metody matematyczne, intuicyjno-logiczne oraz kombinowane. Dlatego też przy określaniu stanu bezpieczeństwa narodowego, z uwzględnieniem zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń, badacze starają się uciekać od zbyt częstej matematyzacji analizy naukowej.

Metoda scenariuszy stosowana jest szeroko w różnych krajach podczas planowania rozwoju ofensywnych i defensywnych systemów uzbrojenia. Planowanie rozwoju sił zbrojnych z wykorzystaniem metody scenariuszowej opiera się na politycznej ocenie sytuacji. Amerykańscy specjaliści z zakresu planowania wykorzystują ściśle określone warunki, występujące na poziomie państwa, regionu i w skali globalnej. Uważają bowiem, iż takie podejście jest nieodzowne dla sformułowania zadań lub ustalenia możliwości (oznak) wystąpienia sytuacji kryzysowej.

W początkach lat 50. ubiegłego stulecia amerykańscy uczeni opracowali w Rand Corporation tzw. metodę delficką. W początkowym okresie była ona stosowana w badaniach problematyki wojskowo-politycznej i wojskowo-technicznej, występującej

w relacjach między głównymi mocarstwami jądrowymi. Po dziesięciu latach stosowania tej metody podjęto decyzję o jej odtajnieniu, co stworzyło możliwości wykorzystania jej do badania wielu problemów, które pojawiały się w stosunkach międzynarodowych na linii Wschód–Zachód⁶⁵.

Metoda gier symulacyjnych została opracowana w 1954 roku w Rand Corporation i w początkowym okresie była stosowana do prowadzenia gier wojennych o wojenno-politycznych uwarunkowaniach. Później zaczęto ją stosować także w zakresie prognozowania. W zależności od stopnia uczestnictwa ludzi w grach można wyróżnić następujące ich rodzaje:

- gry realizowane wyłącznie przez system symulacyjny,
- gry realizowane przez system symulacyjny z udziałem ludzi,
- gry realizowane wyłącznie przez samych ludzi.

Każdy rodzaj gry obejmuje trzy podstawowe etapy: jej przygotowanie, przebieg i analizę. Na etapie przygotowania określa się cel i zadania gry oraz przyjmuje się obiekt imitacji. Często z myślą, aby uczestnicy gry sprawnie wykonywali nakazane im czynności, imituje się sytuację przeszłą. Pozwala to uczestnikom gry na utrwalanie stosowania metody analogii. Określa się wówczas zakres ograniczeń przybliżających grę do sytuacji realnej z jednoczesnym jej uproszczeniem oraz wprowadza się dane wyjściowe w postaci scenariusza. W drugim etapie strony gry, po uzyskaniu odpowiedniej informacji i zapoznaniu się z ograniczeniami, prowadzą grę pod nadzorem zespołu kontrolnego, który ocenia prawidłowość jej przebiegu. Na etapie analizy rezultatów określa się efekty gry. Na ogół wyróżnia się dwa rodzaje analizy: zorientowaną na rezultat końcowy i specjalną. Pierwsza z nich przeznaczona jest do zbadania alternatywnego rozwoju sytuacji politycznej i oceny wpływu realizowanych przedsięwzięć. Analiza specjalna obejmuje węższe cele, jak chociażby te o charakterze wojskowym. Określa się przy tym np. efektywność użycia poszczególnych rodzajów sił zbrojnych lub też ich kombinacji, w tym ocenia się możliwość wpływu każdego z nich⁶⁶.

W literaturze przedmiotu można dostrzec, że podstawową metodą naukową, stosowaną w badaniach bliżej nierozpoznanych zjawisk, jest eksperyment. Nie sposób jednak metody tej stosować do badania tak rozbudowanych systemów w warunkach ich rzeczywistego funkcjonowania. Pewną, lecz nie do końca wiarygodną metodę mogą stanowić ćwiczenia czy też gry wojenne.

Podsumowując, należy podkreślić, że nauki o bezpieczeństwie jako obszar teoretyczno-empiryczny stanowią ważną dyscyplinę naukową wśród nauk społecznych. Posiadają własny obszar dociekań badawczych, terminologię oraz metody badań. Ważne

⁶⁵ *Ibidem*, s. 56.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 57.

miejsce w tym zakresie zajmuje przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa lub grupa przedmiotów (ścieżek edukacyjnych) zajmujących się tą problematyką. Edukacja dla bezpieczeństwa korzysta z licznych metod badawczych w procesie epistemologiczno-ontologicznej eksploracji wiedzy. Jej głównym zadaniem jest kształtowanie właściwych postaw, wartości w tworzeniu bezpiecznego środowiska dla dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych. W swych obszarach znaczeniowych zawiera też wiele problemów badawczych dotyczących sfery bezpieczeństwa zarówno strukturalnego, jak i personalnego.